

KRAŠEVSKIO LIETUVIŠKOJI TRILOGIJA ŠIMTO METŲ PERSPEKTYVOJ

Kraševskio lietuviškoji trilogija *Anafielas*, ypač jos pirmoji dalis *Vitolio rauda*, buvo kelių mūsų kartų labai mėgstamas veikalas. *Vitolio rauda* anksčiau už kitus vadinamos „lietuviškosios“ lenkų literatūros veikalus buvo mūsų kalba ir išleista (Vištelio vertimas 1881 m.). Mikšas rašė *Aušroj* (1883, Nr. 1), kad ji mums turinti tokios pat vertės, kaip graikams *Odisėja* su *Iliada*, romėnams *Eneida*, žydams Senasis testamentas, krikščionims Naujasis. Vaižganto nuomone, Mikšo recenzija visais atžvilgiais teisinga, tik palyginimas su evangelija esąs nelaimingas ir netikęs. Vaižgantas sakosi drįstąs *Vitolio raudą* vadinti tautos epu. Tuo būdu lietuviai turį savo epą, kurs esąs labai originalus, labai kilnus ir labai idėjingas¹. *Vitolio rauda* susilaukė naujo F. Kiršos vertimo 1924 m. Panašiai buvo vertinamos vienu ar kitu atžvilgiu ir kitos trilogijos dalys. M. Miškinis savo pernai išleistame *Lietuvių literatūros vadovėly* sako, kad *Anafiele* Lietuvos praeities idealizacija pasiekė savo viršūnę. Šiuo atžvilgiu Kraševskis pralenkė visus, kurie anksčiau ar vėliau rašė lietuvių kalba apie Lietuvą².

Šimtui metų sueinant nuo pirmosios trilogijos dalies pasirodymo, kaip tik gera proga pažiūrėti, ar veikalas literatūriniu ir lietuviškumo atžvilgiu vertas tokios reikšmingos vietos, kuri jam skiriama.

[...]

Ką trilogija vaizduoja

Vitolio raudai medžiaga – užuomazga paimta iš Narbuto. Šis, „padavimais“ remdamasis³, kalba apie didvyrį – pusdievį Vitolfą arba Vitolį, žinantį praeitį ir ateitį. Plaukęs jisai per jūras greičiau, negu kiti per Nemuną spėtų, kalbėjęs su žvaigždėmis, žinojęs jų vardus. Turėjęs nepaprastą žirgą Juodį (Jodź), kuriuo vėją pralenkdavęs. Arklio galva Vitolio rūmai: pro vieną ausį įėjimas, pro kitą išėjimas. Tolimesniame Narbuto pasakojime veikia daugiausia Juodis, ne Vitolis. Apie Vitolį pasakyta, kad nugali slibiną, paimdamas šio saugomus turtus ir daugiau nieko ypatingesnio. Kituos šaltinius apie Vitolį nėra, berods, kalbama. Kraševskiui čia teko daug dalykų pačiam išgalvoti.

Lietuvis Ramojus (Ramois) mylisi su meilės deive Milda. Kartą pamatė juos Aušra ir pranešė Perkūnui. Šis pasiuntė Graitą Ramojaus nužudyti. Po ilgos kovos, nebegalėdamas daugiau grumtis, Ramojus pats nusižudo. Perkūnas nori sunaikinti ir Mildos su Ramojum sūnų Vitolį, bet Praamžius jam primena įrašą likimo akmeny, ką kita rodantį. Milda paslepia sūnų pas pragaro dievaitę, ši nuneša savo motinai – lietuvei Krūminei, kuri atiduoda Vitolį varguoliams. Ten augdamas geidžia kovos. Pirmoj medžioklėj, nukovęs lokį, vejasi briedį – paklysta. Čia vėl Graitas pinklės: Vitolį apninka miško šmėklos. Kritiškiausiu momentu motina išgelbsti ir atiduoda Krivių Krivaičiui. Šis pasakoja, moko Vitolį apie devynias Lietuvos kartas, apie šventes ir kt. Senam Krivių Krivaičiui susideginus, Vitolis, jo patarimu, sekdamas vėjo pučiamą lapą,

¹ Vaižgantas. Lietuvių literatūros paskaitos. Aušrininkų grupė. K., 1924, p. 41–43.

² Miškinis M. Lietuvių literatūra. K., 1939, I, p. 171.

³ Narbutt T. Dzieje starożytnie narodu litewskiego. Wilno, I (Mitologia litewska), str. 161.

turėdamas su savim jo dovanotą kalaviją, iškeliauja, pats nežinodamas nei kur, nei ko. Pirmiausia nugali elgeta pasivertusį Graitą, paskum plėšiką kunigaikštį Raudonį, išleisdamas šio laikomus belaisvius. Pasiima Juodį. Šis žirgas visai toks, kokį Narbutas vaizdavo. Žirgo prašomas, keliauja Vitolis į šiaurę (ten buvo tos pat giminės, kaip Juodis, Ašva – kumelė), iš kur grįžta, netekęs Juodžio. Padaro žygį šiaurėn. Nužudęs slibiną, pasiėmęs turtus, grįžta Lietuvon – statosi pilį, nugali milžiną Alcį. Bet vis kažko ilgisi. Apsireiškusi motina pasako, jog jam trūksta meilės. Įsimyli sodietę Ramutę (Romussa). Vestuvių dieną Perkūnas trenkia į pilį ir abu užmuša. Virtę ereliais, kurį laiką gyvena, kol gimsta Lizdaikonas. Tada vėl atvirsta ir skrenda į rytų šalį – į Anafielo kalną.

Amžininkai veikalu buvo ne vienas sužavėti. Gėrėjosi originalumu, lygino su Ariosto poemomis, su skandinavų sagomis, vadino vienintele savo epopėja (1834 m. išėjęs *Ponas Tadas* arba buvo jiems nepažįstamas, arba jo nevertino)⁴. Buvo ir rūsčios kritikos⁵. Nėra aišku, kas norėta *Vitolio rauda* atvaizduoti. Chmieliovskis, iš veikalo spręsdamas, teleidžia autoriui norą supažindinti su Lietuvos mitologija⁶. Dar labiau neaišku, kam Vitolis gyvenęs. „Vitolis, kaip didvyris, daro nemaloniausią įspūdį, nes neturi tikslo gyventi ir pats tai prisipažįsta. Tai miegūstas pavidalas, vaikščiojęs apgraibomis po pasaulį, nugalbijęs slibinus ir karalius nebent dėl to, kad išpildytų likimo nusprendimus.“⁷

Kraševskiui daug dalykų buvo prikaišiojama: idealo stoka, talento eikvojimas niekniekiams. *Mindaugas* norėjo pasirodyti esąs be priekaištų. Porą metų šį veikalą savy išnešiojęs, per porą savaičių parašė. Parašęs sakosi: „Kaip pats sprendžiu, tai geriausia, ką padariau gyvendamas. Po jo sakau: nunc dimitte, nes čia jau galas, nes daugiau iš manęs tikėtis negalima. Bet sustok, pone Kraševski! Tave nuteis. Ak! Traukiau jį iš gilumos, iš širdies... jei krauju rašant geriau rašytus – rašyčiau krauju. O jei nepavyko – ne valios kaltė – kaltė talento, kurio nėra, o ir krauju jo nepavadausi.“⁸ Vienam literatų būrely skaitęs ir gavęs pastabų, vis dėlto pataisė ir 1843 m. išleido su dedikacija: „Tėvams, ką turiu geriausio, aukoju.“

Veikalas prasideda Ringaudo (Ryngold) mirtimi Naugarduko pily. Sūnūs – Montvilas, Trainys ir Mindaugas – nori paveldėti valdovo „kardą ir kepurę“. Vyresnieji sūnūs gauna menkas dalis, o Mindaugas vyriausiąją krašto valdžią. Tolimesnis turinys – Mindaugo kova su broliais (šie jį nori nužudyti, bet patys žūva), su šių sūnumis. Krikštas. Kryžiuočiams per daug Lietuvoj įsigalėjus, Treniotos prikalbėtas, Mindaugas nutraukia su jais santykius ir smarkiai juos sumuša. Toliau vėl kovos su lenkais, pagaliau romanas su Daumanto žmona, ginčas dėl grobio su Treniota ir mirtis iš Daumanto ir Treniotos rankų.

Veikalą daugelis taip pat vertino, kaip ir autorius. Tišinskis vadino *Mindaugą* brilijantu tarp Kraševskio veikalų⁹. Grabovskis sužavėtas sakė *Mindaugą* sudarysiant epochą lenkų, o gal ir apskritai slavų literatūroj. O Chmieliovskis neatranda ypatybių, suteikiančių *Mindaugui* pirmesnę vietą už *Vitolio raudą*.

„Svajoju ir rašau apie Vytautą. O! Vytautas!.. Jis mane slegia! Dar nelaimė, kad atsidūriau laikuose, kuriuos mūsų kūrėjas Adomas pirmas apdainavo... Bet kas išplaukė į vidurį jūrų, tenesižvalgo krantų.“¹⁰ Taip rašė vienam laiške, turėdamas galvoj savo *Vytauto kovas*.

Veikalas prasideda jūros ties Palanga išgarbinimu ir poetiniu vaizdu. Toliau – ir Kęstučio, ir Birutės idilija. Vytauto ir Jogailos jaunystė, kovos, Kęstučio mirtis. Vytautas siekia, ištrūkės iš kalėjimo, didžiojo kunigaikščio valdžios, nežmoniškai apgaudinėdamas kryžiuočius. Sostą pasiekia. Tuo veikalas kaip ir baigiasi (1392 m.). Likęs Vytauto gyvenimas teprisimenamas baigiamoj raudoj, kur mirštąs Vytautas skųsdamasis pasakoja Olesnickiui savo gyvenimą.

⁴ Chmielowski P. Józef Ignacy Kraszewski. Zarys historyczno-literacki. Kraków, 1888, str. 113.

⁵ Žr. Tišinskio straipsnį „Biblioteka Warszawska“, 1841, t. 1.

⁶ Chmielowski P. Józef Ignacy Kraszewski <...> str. 113.

⁷ Ten pat.

⁸ Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności literackiej J. I. Kraszewskiego. Warszawa, 1880, str. LXI.

⁹ Chmielowski P. Józef Ignacy Kraszewski <...> str. 137.

¹⁰ Książka jubileuszowa <...> str. LXIII.

Nusiuntęs veikalą spaustuvėn, taip išsireiškė: „Tikriausiai tai mano paskutinė poema, prie kurios duodu žodį, nesibijokite daugiau – dixi ir baigta. Ką žmonės apie Vytautą pasakys, man nepaprastai svarbu, ir išgąstis mane dėl jo apima. Norėčiau, kad jį pripažintų menkesniu už vyresnius brolius.“¹¹ *Anafielas* taip išsėmė Kraševskio jėgas, jog tuo laiku jis beveik nieko kita nerašė ir per 14 metų po to nebekūrė eilių.

Ir ši paskutinioji trilogijos dalis nebuvo vienodai priimta. Grabovskis gėrėjosi, o A. Mickevičiaus draugas Janas Čečotas (Czczot) parašė smarkią recenziją, kurią atskirai išleido¹², nes *Tygodnik Petersburski* iškreipė mintis. Atrado labai daug nerūpestingumo ir skubotumo ir nemažiau netikusio stiliaus. Pvz., sangražinis įvardis *się* praleistas 169 kartus! Atrado ir blogo skonio, ir nevykusių scenų, ir netinkamo tono išsireiškimų ir žodžių. Kraševskis pasirodė visur mėgstas tik *valgyti (jeść)* ir *šnibždėti (szeptać)*. Poema neiškėlė daugelio svarbių dalykų. Pvz., veikale nė žodžio neužsiminta apie didįjį Žalgirio mūšį.

Čečotas geriausia laiko I-ąją trilogijos dalį, o trečiąją – blogiausia. Korotinskis¹³, priešingai, *Vytauto kovose* mato daugiausia nuoširdumo, karšto jausmo ir joms atiduotų pirmąją vietą. Chmieliovskis tiesiog nepasisako, bet atrodytų, jog pripažintų pirmenybę *Vitolio raudai*. Daugeliu atžvilgių ir tektų tai padaryti. Kraševskis *Vitolio raudoj* pasirodė originalesnis, joje beveik visa teko pačiam sugalvoti: reikėjo supinti medžiagą, neturint nė vieno viską jungiančio siūlo. Abiejose paskutinėse dalyse autorius turėjo kronikas, istorijas. Visa buvo duota, tereikėjo medžiagą sutvarkyti, įsijausti į epochos dvasią, pajusti jos paslaptinę pulsą ir tą gyvenimą meno kūrinium užfiksuoti.

Trilogija kūrybiniu ir meniniu atžvilgiu

Kraševskis pasirodė, bent iš dalies, savarankiškai traktuojas istorinę medžiagą. Pvz., Vytautą *Vytauto kovose* iš kalėjimo išgelbsti žmona, ne tarnaitė, kaip istorikų pasakojama. Mindaugas pats veda garsiąją kovą su kryžiuočiais, apie kurią iš tikrųjų nežinoma, ar ji su jo žinia įvyko. Jadvygą, laukiančią Jogailos iš Lietuvos atvykstant, miegamajame vizituoja Vilhelmas, austrų kunigaikštis, buvęs sužadėtinis, moteriškais drabužiais apsirengęs. Jadvyga labai lengva širdim jo atsisako. Padavimai kitaip pasakoja. Ji nenorėjusi Vilhelmo atsižadėti. Ji net kirvį buvo pagrobusi, norėdama išversti pilies vartus, kur ją lenkų ponai laikė

Apskritai apie veikalo antrosios ir trečiosios dalies pobūdį kalbant, tenka pasakyti, jog tai ritmuota, o vietomis ir rimuota kronika, pasakojanti įvykius, kurie buvo, nemokanti išskirti svarbesniųjų. Vietomis menkiems dalykams skiriami keli puslapiai, kitur graži situacija praleidžiama ir minimas tik įvykęs faktas. Tai atsitinka, pvz., Vytautui bėgant iš kalėjimo ir vietoj savęs žmoną paliekant.

Vis dėlto matyti aiškus autoriaus noras istorinius įvykius aiškinti žmogiškai ir gyvenimiškai, pagrįsti psichologija, ieškoti vidinio ryšio tarp kronikose minimų faktų. Taip *Mindaugas* yra vienos dinastinės šeimos drama ar tragedija. Visos Mindaugo kovos ir nelaimės kyla dėl vaidų su savo giminėmis. Jauniausiam sūnui gavus vyriausiąją krašto valdžią, vyresnieji lieka nepatenkinti. Šamokslas. Vyresniesiems nepasiseka, ir jie abu būna nužudyti. Trys Montvilo sūnūs – Vykintas, Tautvilis ir Erdenas – įmetami į kalėjimą, vėliau išleisti rengia Mindaugui pinkles, keršydami už tėvo mirtį. Kraševskis čia laisvai elgėsi su istorija.

Be to, Kraševskis pasišaukė į pagalbą užkeikimus, prietarus ir burtus. Buvo istorijoje atsitiktinių dalykų, kuriuos autorius nori suprasminti. Pvz., Mindaugas pasigrobia seno bajoro Sudimanto dukterį, kurią vėliau veda. Senis, dukterį begindamas, nuo smūgio miršta. Mirdamas graso ir prakeikia Mindaugą: mirties valandoj ir jis neapginsias savo vaikų (II 73). Tenka pasakyti, jog ši Sudimanto mirtis pati savyje per mažai pagrįsta. Ši scena Kraševskiui buvo prikišta, kai skaitė *Mindaugą* literatų būrely. Jis taisė, bet vis tiek liko neįtikinanti. Mindaugas grįžta iš Romuvos, gavęs iš dievų įsakymą išleisti kalinamus brolvaičius. Ten jis

¹¹ Ten pat.

¹² Niektóre uwagi szczególniej pod względem stylu nad pieśnią trzecią Anafielas: „Witoldowe boje <...>“. Wilno, 1846.

¹³ Książka jubileuszowa <...> str. 267.

baisų savo ateities sapną sapnavo. Grįždamas medžioja ir susitinka medžiojantį senį Sudimantą su dukterimi (Marti). Nuvyksta į pilį. Mindaugas patinka dukteriai, o ji Mindaugui. Mindaugas prašo Sudimantą, kad leistų dukterį už jo tekėti. Senis nesutinka, nežiūrėdamas kad Mindaugas yra didysis kunigaikštis. Mindaugas neatsisako savo sumanymo, senis taip pat nenusileidžia ir pastoja duris Mindaugui, norinčiam Marčią pasigrobtį. Mindaugas stumteli senį, ir tas nuo sutrenkimo miršta. Drauge vyksta kova žodžiais. Mindaugas pasirodo visai beširdis: tyčiojasi, kai Sudimantas sakosi be dukters negalėsiąs gyventi. Senio užsispyrimas per menkai tepagrįstas, nes duktė, ištekėdama už Mindaugo, nežūva. Mindaugo įpykimas gal ir būtų visai suprantamas, bet jo tyčiojimas?

Kraševskis naudojami pusiau liaudiška psichologija, per daug elementaria. Jo žmonės būtinai eina į kraštutinius, į viską impulsyviai reaguoja. Ko nors nemato, jokių būdų nenori suprasti, nenori prileisti, netiki, kas kiekvienam atrodytų lyg savaime suprantama. Pvz., Mindaugas stovi prie Polocko mūrų – laukia, galvodamas, jog privers mokėti duoklę. Tuo laiku polockiečiai susižino su Rygos vokiečių ordino magistru ir kitais ir susilaukia pagalbos. Nieko būdingo vaizduojamiems laikams Kraševskis neduoda sugalvoti savo didvyriams. Viskas per daug paprasta ir žinoma. Kas pažįsta Lietuvos istoriją, jo poemas skaitys su dideliu nuoboduliu.

Viskas per daug smulkmeniškai iš anksto numatoma, skaitytojas nieko nelaukia, o ko laukia, žino. Jokio įtempimo. Autorius stengiasi paminėti visa, kas buvo istorijoje – gyvenime. Ir išeina kronika. Norėdamas išlaikyti senosios epopėjos toną, apgaubti pakilesne nuotaika vaizduojamąjį gyvenimą, didina savo epinių priemonių aparatą. Visur pranašystės, ženklai. Tik gimęs Vytautas, pirmą kartą pamatęs iš žygio grįžusį tėvą Kęstutį, jau tiesia rankas į jį, ne į motiną. Tuo remdamasis, autorius jau piešia ateities vaizdą.

Apskritai kalbant, tenka pasakyti, jog Kraševskis neatitiko visai trilogijai tinkamo tono. Visas veikalas skamba netikra gaida. Nėra vieno požiūrio į viską.

Vitolio raudoj Kraševskis yra lyg bardas. Prologe sakosi giedąs giesmes, kurias seni burtininkai niūniavo tėvų šermenyse. Tos senosios giesmės Lietuvos žemėj išaugusios, su motinos pienu į kraują perėjusios. Jei tai būtų nuoširdžiai pasakyta, pajauta, būtumėm gal susilaukę nematyto grožio dainos, kuri, iš širdies išėjusi, į širdį pataikytų ir leistų bent kvėptelti senovės dvasia. Bet šiame veikle autorius savo širdies nepalieka. Pasisakymas prologe – pamėgdžiojimas.

Jei *Vitolio raudoj* kiek išlaikytas vienas traktavimo būdas, to negalima pasakyti apie visą trilogiją. Autorius sakosi pats vienas teliejąs ašaras dėl Lietuvos, praeitis tesanti jam motina (III 10), bet tai nenuoširdu. Jo veikaluos neįmanoma tikros meilės Lietuvai. Šiaip ar taip, religinis momentas trilogijoje užima svarbią vietą, o gal ir svarbiausią. Autorius rodo senojo tikėjimo Lietuvai, jos dievams simpatiją, stoja senosios, dar nekrikščioniškos, Lietuvos pusėje. Bet jo vaizduojamosios religijos, senoji ir krikščioniškoji, yra realios. *Vitolio raudoj* senieji dievai gyvi – veikia, gyvena, ne tik danguj, bet ir žemėj. *Mindauge* tie dievai, pirma autoriaus vadinti didžiais Lietuvos dievais, visai lengvai išvaromi. Dievų statulos, amžius Lietuvą globojusios, išverčiamos, ir niekas už tai bausmės nesusilaukia. Kur dingo dievų realybė? Kojos sužeidimas, bekertant šventąjį medį, tos realybės nei įrodo, nei panaikina, kai peržegnojus koja sugyja. Čia tik aiškiai parodoma krikščionybės galia. Bet dievai dar nežūva – tik jie, atrodo, užmiršta patys save!

Vytautas apsikrikštija. Paskutinį kartą jam pasirodo Gulbis – savo rūšies angelas sargas. Gulbis jam smarkiais žodžiais prikaišoja susidėjimą su kryžiuočiais, parodydamas, ką jie padarys su Lietuva, ir liepia tvirtai ją į savo ranką suimti ir sujungti (III 251–253). Vytautas visai nekaltinamas dėl tėvų religijos atsižadėjimo, lyg tai būtų visai menkas dalykas, Gulbio akimis žiūrint. Ir Krėvos pily Vytautui pasirodęs Gulbis, pranašaudamas ateitį, jį guosdamas, neprisimena nė žodžiu apie Lietuvos religijos pakeitimą (III 237–238)! O paskutinį kartą pasirodęs, atsisveikindamas pasisako Vytautui esąs nebereikalingas jo naujame kely. Nežinia, kas su tais dievais pasidarys, kur jie dings. Autoriui šis klausimas, atrodo, nebuvo kilęs. Taip pat abiejų religijų (senosios ir krikščioniškosios) tarpusavio santykiai lieka neaiškūs. Kai kur užsimenama veikėjų lūpomis, jog apsikrikštijusieji savo tėvų neberegės, bus kitur. Prieš krikščionybę

autorius nieko neišsitaria. Jam patinka senoji lietuvių religija, bet ir krikščionybės gerumo jis neneigia. Tuo būdu jis lyg svyruoja nuo vienos į kitą.

Kaip visa trilogija neparašyta vienu meniniu požiūriu, viena idėja, taip ir atskiros veikalo dalys. Ir jose nėra vieningo pasaulėvaizdžio, vienos plotmės, kurioje visi dalykai galėtų būti suvokiami. Dėl to nėra ir meninės tikrovės iliuzijos. Taip *Vitolio raudoj* pasakojami dalykai, apskritai, yra įtikimi, ir visuotinėj literatūroj rastumėm į juos panašių. Vitolis tėra lyg ir paprastas žmogus, tik stipresnis ir galingesnis. Bet Juodžio galvoj esą puikiausią rūmą su jėjimais pro ausis – visai nesiderina su vaizduojamąja tikrove ir yra kitos plotmės. Atrodo, Kraševskis ir nebūtų Juodžio tokio atvaizdavęs, jei ne Narbutas. Kraševskis tokį Juodžio vaizdą rado Narbuto veikale, tokį ir į savo veikalą perkėlė.

Lenkų kritikų Kraševskiui sutartinai daug dalykų prikišama. Chmieliovskis¹⁴, kalbėdamas apie Vitolį, sako, jog jo nuotyčiai atpasakoti monotoniškai, be ugnies ir polėkių. Chlebovskis¹⁵, nors ir randa visoj trilogijoj rūpestingo svarstymo, neranda gyvesnio jausmo ir intuityvinės tiesos praėjusių amžių atkūrimo. Sako, kad „autorius siekimai neįvykdyti“. Korotinskis¹⁶ pripažįsta, jog visose trijose dalyse žinios nugali vaizduotę, protas – įkarštį. Būdinga, kad veikalo pats Kraševskis vėliau nebebrangino.

[...]

Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose I: studijos ir straipsniai*, paruošė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 339, 345–352.

¹⁴ Chmielowski P. Józef Ignacy Kraszewski <...> str. 113–114.

¹⁵ Chlebowski B. Stanowisko Kraszewskiego w literaturze i życiu społeczeństwa 1812–1912. Warszawa, 1912, str. 14–15.

¹⁶ Książka jubileuszowa <...> str. 267.